

Enciklopedin#s #inios dvikalbiuose #odynuose: geografijos sritis

Valan#iauskien#, Aušra
Enciklopedin#s #inios dvikalbiuose #odynuose: geografijos sritis
Verbum, vol. 10, 2019
Vilniaus Universitetas, Lituania
Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694774552005>
DOI: <https://doi.org/10.15388/Verb.9>

Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Atribución 4.0 Internacional.

Enciklopedinės žinios dvikalbiuose žodynuose: geografijos sritis

Encyclopedic Information in Bilingual Dictionaries: Field of Geography

Aušra Valančiauskienė ausra.valanciauskiene@flf.vu.lt
Vilniaus universitetas, Lithuania

Summary: Dažno dvikalbio žodyno megastruktūros lygmenyje pateikiama priedų, skirtų vienoms ar abiejų gretinamų kalbų gramatikos aprašams, toponimams ir dažniausiai vartojamiems sutrumpinimams. Makrostruktūros ir mikrostruktūros lygmenyse įtraukiama nemažai su tam tikra pažintine sritimi susijusios leksikos (etnografijos, istorijos, geografijos ir t. t.), tad siekiant ją paaiškinti pateikiama nemažai įvairios enciklopedinės informacijos. Pastaruoju metu Europos leksikografai diskutuoja apie tai, kad žodynuose iš viso derėtų vengti priedų, o juose esančią informaciją pagal galimybes įtraukti į patį leksikografinio leidinio tekstą. Tokia nuostata grindžiama tuo, jog kiekvienas papildomos informacijos šaltinis žodyne pareikalauja iš naudotojo papildomų laiko ir energijos sąnaudų. Kita vertus, naudotojas gali būti nesusipažinęs arba per mažai susipažinęs su žodyno struktūra ir nežinoti, jog papildomą informaciją galima susirasti ne žodyno tekste, o prieduose. Šio straipsnio tikslas, remiantis analitiniu ir aprašomuoju metodu, panagrinėti keturis žodynus: B. Piesarsko Didįjį lietuvių–anglų kalbų žodyną (2006), A. Lyberio Lietuvių–rusų kalbų žodyną (2015), D. Melnikienės Didįjį lietuvių–prancūzų kalbų žodyną (2012) ir E. Jakaitienės bei E. Berg-Olsen Lietuvių–norvegų kalbų žodyną (2016) geografinių žinių pateikimo aspektu: įvertinti šių žinių pateikimą visuose struktūriniuose lygmenyse: viso leidinio (megastruktūroje), korpuso (makrostruktūroje) ir straipsnio (mikrostruktūroje).

Keywords: geografinės žinios, megastruktūra, makrostruktūra, mikrostruktūra.

Abstract: When preparing a dictionary it is impossible to ignore outside world or so called encyclopedic knowledge. In megastructure level of a bilingual dictionary, various appendices are often added, e.g. toponyms, anthroponyms, and ethnonyms. Arranged before or after the corpus, these appendices are most commonly used for grammatical descriptions as well as toponyms (hydronyms and oikonims) and lists of commonly used abbreviations. At the macrostructure and microstructure level, the presentation of encyclopedic knowledge is even more evident: the nomenclature of the modern linguistic monolingual or bilingual dictionary includes a number of lexis related to a particular cognitive domain (ethnography, history, mythology, geography, economics, etc.); therefore, a lot of different encyclopedic information is provided in order to explain it. Recently, many European lexicographers have been discussing the need to avoid any appendices to the vocabulary and to instead incorporate the information contained into the text of lexicographic publication wherever possible. Researchers base this view on the fact that each additional source of information in the dictionary requires further time and energy from the user looking for the lexical unit they want. The user may also be unfamiliar or insufficiently familiar with the dictionary structure and simply be unaware that additional information can be found elsewhere rather than in the dictionary text itself. Thus, the goal of this study is to examine, based on the analytical and descriptive method, four dictionaries published in Lithuania (The Great Lithuanian-English Dictionary (2006), Lithuanian-Russian Dictionary (2015), The Great Lithuanian-French Dictionary (2012) and Lithuanian-Norwegian Dictionary (2001)) in terms of geographical knowledge presentation: evaluate the presentation of this knowledge at megastructure, macrostructure and microstructure levels.

Verbum, vol. 10, 2019

Vilniaus Universitetas, Lithuania

Recepción: 06 Febrero 2020

Aprobación: 10 Febrero 2020

DOI: <https://doi.org/10.15388/Verb.9>

Redalyc: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694774552005>

Keywords: geographical knowledge, megastructure, macrostructure, microstructure.

Ivadas

Pasak prancūzų leksikografo Aleno Rėjaus, žodynai, kurie „šiandien leidžiami įspūdingais tiražais, nuolat pasitelkiami didaktinėje praktikoje, jau seniai yra tapę savotiškais orakulais“ (Rey 2008: 13). Jie suteikia įvairiausios informacijos ne tik apie kalbą, bet ir apie mus supantį pasaulį, „nes žmonės naudoja kalbą, kad papasakotų apie faktus, daiktus, žmones; žodžiai ir pasaulis yra tiesiog neatsiejami“ (Kirkness 2004: 60). Kitais žodžiais tariant, žodynuose vartotojai ieško įvairiausių žinių–tiek lingvistinių, tiek enciklopedinių.

Tiriant enciklopedinių žinių pateikimą lingvistiniuose žodynuose pirmiausia reikėtų aptarti kai kuriuos jų tipologijos tyrinėjimus. Atrodytų, kad paprasčiausia būtų žodynus skirti pagal juose pateikiamos informacijos pobūdį, t. y. į *lingvistinius* ir *enciklopedinius* (plg. Zgusta 1971: 198-199; Jakaitienė 2005: 37- 42; 126 -133). Pirmieji jų teikia lingvistinės informacijos apie visus konkrečiame žodyne pateiktus žodžius (pvz., žinių apie žodžių etimologiją, rašybą, tarimą, gramatiką bei leksinių vienetų reikšmes), o antrieji – įvairiapusės enciklopedinės informacijos apie tais žodžiais žymimas realijas (Hartmann, James 2001: 81). Anot Zgustos, enciklopediniai žodynai (kurių didžiausi ir bendriausi tiesiog ir vadinami *enciklopedijomis*) pirmiausia susiję su leksinių vienetų denotatais: jie pateikia informacijos apie fizinį ar nefizinį ekstralingvistinį pasaulį (Zgusta 1971: 198). Tokiu skyrimo principu remiasi ir Evalda Jakaitienė: „pirmiausia įprasta atskirti lingvistinius ir enciklopedinius žodynus“ (Jakaitienė 2005: 37).

Enciklopedinė informacija – viena iš informacijos kategorijų, pagrįsta faktinėmis žiniomis, kurią sudarytojas pateikia ir kurios vartotojas ieško žodyne. Priešingai nei lingvistinė informacija, enciklopedinės žinios yra labiau susijusios su objektyvios tikrovės vaizdavimu, o ne su žodžiais ar frazėmis, kurios ją nurodo. Vis dėlto praktikoje nėra griežtos ribos tarp faktinių ir leksinių žinių (Hartmann, James: 1998: 49). Jakaitienė irgi sutinka, kad šias informacijos rūšis nėra lengva atskirti, kadangi siekiant paaiškinti rečiau vartojamų žodžių reikšmes gali prireikti enciklopedinės informacijos. Tai ypač pastebima aiškinant tautų ar genčių, etnografinių reiškinių ar daiktų pavadinimų reikšmes (Jakaitienė 2005: 37). **Zgusta teigia, kad enciklopedinio pobūdžio elementų yra beveik visuose žodynuose, o daug vardų žodynų yra grynai enciklopedinio pobūdžio** (Zgusta 1971: 199). Daugelyje bendrųjų žodynų straipsnių pateikiama enciklopedinių elementų (paprastai kaip dalis taip vadinamos enciklopedinės definicijos) arba atskirai nuo žodžių sąrašo (kaip dalis, pateikiama prieš žodyno korpusą arba po jo). Specializuotuose žodynuose paprastai esama daugiau enciklopedinio turinio (Hartmann, James: 1998: 49). Šiuolaikiniuose enciklopediniuose žodynuose yra pateikiama nemažai lingvistinių, o lingvistiniuose – enciklopedinių žinių. Dėl šios priežasties, pasak Ferenc'o Kiefer'io,

nebelieka ryškios ribos tarp enciklopedinio ir lingvistinio žodyno, ir vartotojas susiduria su savotišku hibridiniu žodyno tipu (Kiefer 1998: 8).

Ferenc'as Kiefer'is, kalbėdamas apie žodynus, atskiria tris informacijos rūšis: lingvistinę, kuri susijusi su leksinių vienetų reikšmės branduoliu (esme); konceptualiąją, kuri susijusi su nuspėjamomis pagrindinės reikšmės modifikacijomis įvairiuose kontekstuose; ir enciklopedinę informaciją, kuri apima žinias, susijusias su žodžiu, bet neturi ryšio su lingvistine struktūra. Kaip pavyzdį jis pateikia žodį .knyga.: jo esminė reikšmė yra .parašytas ar išspausdintas tam tikrės apimtys darbas.; t. y. .knyga yra parašytas ar išspausdintas fizinis objektas.. Jis teigia, kad leksinis straipsnis .knyga. taip pat gali būti pavartotas kaip ne fizinis dalykas, pavyzdžiui, sakinyje .Man patiko nauja jūsų knyga.esama konceptualiųjų žinių. Mūsų žinios, susijusios su knygos forma (kietas ar minkštas viršelis) arba su jų turiniu (grožinė, mokslinė, kriminalinė literatūra), priklauso enciklopedinei informacijai (Kiefer 1998: 1-2). Mokslininkas teigia, kad žodynuose tam tikrų leksinių vienetų aprašymuose esama enciklopedinės informacijos. Labiausiai tai matoma, kai lingvistinė informacija yra minimali, kaip, pavyzdžiui, pateikiant tikrinius daiktavardžius. Tokiu atveju žodyne vietoj reikšmės aprašymo pateikiamas aprašymas, kuris padeda skaitytojui identifikuoti referentą. Pavyzdžiui, tikrinis daiktavardis .Budapeštas. žodyne pateikiamas taip: .Vengrijos sostinė prie Dunojaus, įkurta 1872 metais susijungus Budos ir Pešto miestams.. Šiame aprašyme, pasak Kiefer'io, nėra jokios lingvistinio pobūdžio informacijos. Tačiau enciklopedinė informacija dažnai taip pat yra ir bendrinių daiktavardžių aprašymo dalis. Pavyzdžiui, yra gana įprasta aprašant gyvūnus apibūdinti jų rūšį ir vietas, kur jie gyvena. Tokia informacija yra enciklopedinio pobūdžio. Daugeliu atžvilgių žodynas užima tarpinę poziciją tarp žodyno ir enciklopedijos, nors jame enciklopedinės informacijos yra mažiau nei enciklopedijoje, kadangi žodyno tikslas yra aprašyti žodį, bet ne perteikti informaciją apie referentą (Kiefer 1988: 8).

Enciklopedinių žinių pateikimą lingvistiniuose žodynuose tyrinėjo ir Valentyna Skybina bei Nataliya Bytko (2015). Išanalizavusios Australijos anglų kalbos (Morris, 1898^[1]) ir Indijos anglų kalbos (Hobson-Jobson (Yule and Burnell, 1886^[2])) žodynus jos konstatavo, kad juose enciklopedinės informacijos yra daugiau nei lingvistinės: Australijos anglų kalbos žodyne leksemos, žyminčios gamtą, užėmė 67,7 %; leksemos, žyminčios žmones ir gyvenimo būdą – 24 %. Indijos anglų kalbos žodyne leksemos, žyminčios gamtą, sudarė 18,4 %; leksemos, žyminčios žmones ir gyvenimo būdą – 56,6%; geografiniai terminai – 23 %.

Gak'as įsitikinęs, kad, pavyzdžiui, dvikalbis žodynas turi pateikti daugiau enciklopedinės informacijos apie šalies realijas nei būtina vienakalbiame žodyne (Gak 1988: 48). Pasak Burkhanov'o, Amerikos bendrieji žodynai pateikia daug mokslinių, geografinių, biografinių duomenų, kas laikoma enciklopedijūsritimi Britanijoje (Burkhanov 1999: 174).

Kaip teigia mokslininkai Piotr Wnęk ir Brigita Bendoraitytė-Vnęk, terminas *enciklopedinė informacija* vartojamas ne tik leksikografijoje,

bet ir leksikologijoje, semantikoje. Jis pasitelkiamas apibūdinti tokią leksikografinę informaciją, kuri pirmiausia yra randama enciklopedijose, bet ne kalbos žodynuose. Tai – detalios žinios apie pasaulį: a) objektų, procesų, reiškinių specifikacijos ir jų ryšiai; b) specialistų vartojamos sąvokos, ypač mokslinės žinios ir mokslinė sistematika (taksonomija); c) svarbūs istoriniai įvykiai; d) istorinės ir šių dienų institucijos ir organizacijos; e) geografinės ir geopolitinės apžvalgos; f) etnografiniai duomenys g) žymių žmonių biografijos, etc. (Wnęk, Bendoraitytė-Vnęk 2012: 85).

Enciklopedinės žinios (pvz., geografiniai vardai, asmenvardžiai, tautovardžiai) lingvistiniame žodyne kartais pateikiamos megastruktūros lygmenyje, t. y. įvairiuose prieduose. Kalbant apie makrostruktūros ir mikrostruktūros lygmenis enciklopedinė informacija pateikiama antraštyne, t. y. į ją įtraukiama leksikos, susijusios su tam tikra pažintine sritimi – etnografija, istorija, mitologija, geografija, ekonomika ir t. t., – kurią stengiamasi paaiškinti žodyno straipsnyje. Taigi XXI a. dvikalbiuose žodynuose, kurie nebelaikomi vien tik paprastu vertimo įrankiu (Berkov 2004:10) ir kuriuose vis dažniau ieškoma patikimų žinių, enciklopedinės informacijos pateikimo svarba dar labiau išauga.

Šio tyrimo tikslas – išanalizuoti vieną iš enciklopedinių žinių – geografijos srities žodžių – pateikimą keturiuose Lietuvoje leistuose dvikalbiuose žodynuose. Tyrimas atliktas taikant kokybinius tyrimo metodus (aprašomąjį, analitinį bei lyginamąjį). Tyrimo šaltinis – Broniaus Piesarsko *Didysis lietuvių–anglų kalbų žodynas* (2006. Toliau – DLAKŽ), Antano Lyberio *Lietuvių–rusų kalbų žodynas* (2015. Toliau – LRKŽ), Danguolės Melnikienės *Didysis lietuvių–prancūzų kalbų žodynas* (2012. Toliau – DLPKŽ) ir Evaldos Jakaitienės bei Sturlos Berg-Olsen *Lietuvių–norvegų kalbų žodynas* (2016. Toliau – LNKŽ). Analizė atlikta įvertinant geografinių žinių pateikimą visuose pasirinktų dvikalbių žodynų struktūriniuose lygmenyse: viso leidinio (megastruktūroje), korpuso (makrostruktūroje) ir straipsnio (mikrostruktūroje). Makrostruktūros ir mikrostruktūros apžvalgai geografinę informaciją perteikiantys žodžiai ar jų junginiai pirmiausia buvo atrinkti iš Ramutės Bingelienės B2 / C1 lygio lietuvių kalbos leksikos mokymosi sąsiuvinio „Kad nepritrūktų žodžių“ (I ir II dalys, 2014). Po to ši medžiaga buvo peržiūrėta „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. vyr. red. Stasys Keinys. 7-as patais. ir papild. leid. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, elektroninis variantas, 2012. Toliau – DLKŽ) – pagrindiniame lietuvių kalbos žodyne, pagal kurį yra sudaromi naujų dvikalbių žodynų antraštynai, iš jo perimama ne tik lemos filiacija, bet ir jos reikšmių definicijos. Iš DLKŽ buvo atrinktos lemos, turinčios pažymą *geogr.*, kurios sutapo su iš mokymosi sąsiuvinio atrinktais žodžiais. Galutiniame etape išanalizuota, kaip geografinės žinios pateikiamos pasirinktų dvikalbių žodynų mikrostruktūroje.

Žodynų megastruktūra

Žodyno megastruktūrą (bendrąją žodyno struktūrą) sudaro žodyno tekstas (korpusas), titulinis puslapis, pratarinė, žodyno sandara, gramatikos apžvalga, papildomos informacijos šaltiniai. Skirtingų šalių autoriai nevienodai nurodo papildomos informacinės medžiagos komponentus. Pavyzdžiui, Hartmann'as pateikia septynias įvadinės dalies (title page, contents, preface, consultants, user's guide, abbreviations, grammar) ir aštuonias baigiamosios dalies (names, weights and measures, symbols, conventions, quotations, proverbs, index) sudedamąsias (Hartmann 2001: 92). Lietuvių ir rusų leksikografijoje dažniausiai išskiriami keturi įvadinės dalies komponentai (pratarinė, žodyno sandaros aprašas ar naudojimosi žodynu taisyklių paaiškinimas, žodyno šaltinių ir santrumpų sąrašas, o priedų – keturi ar penki (fonetikos, gramatikos aprašas, tikrinių vardų sąrašas, baigiamasis žodis ir pan. (Melnikienė 2009: 93, Jakaitienė 2005: 33-34).

Geografinės žinios megastruktūros lygmenyje aptariamuose žodynuose pateikiamos taip: DLAKŽ VII skyriuje (žodyno gale) yra priedas *Geografiniai vardai / Geographical Names*. Prieš jų sąrašą pateikiami ir čia vartojami sutrumpinimai bei jų vertimai, pvz., *ež.* ežeras – lake, *kl.* kalnas, kalnai – mountain(s), .. sala – island ir pan.; taip pat nurodomas ir kai kurių vietovardžių tarimas, pvz., **Angolà** Àngola [æŋ'g-], **Juodkalnija** Mòntenégro [-'ni:grəu], **Tem#zè** *up.* The Thames [...temz], vietovardžiai sukirčiuoti. Sąrašas gana išsamus, užima 12 puslapių (1271-1282 p.), jame labai gerai atspindėta visa pasaulio geografija: valstybės ir valstijos (Beni##nas, Nebraskà, San Mari##nas ir t.t.), miestai (Akrà, Mánšfyldas, Sánto Domi##ngas ir t.t.), kalnai (Ura#las, Pirè#nai, Oli##mpas ir t.t.), jūros: Koralų jūra, Mármuro jūra, Ochòtsko jūra ir t.t.), ežerai (Eltònas, Tanganikà, Seva#nas, Onta#rijas ir t.t.), upės (Bùgas, E#bras, Irty#šiusir t.t.), salos (Kòrsika, Aleùtų salos, Karolìnų salos ir t.t.), pusiasaliai (I#strijà, Ara#bija, Peloponèsas ir t.t.), sąsiauriai (Kategàtas, Magela#no sąsiauris, Bòsforas ir t.t.); yra ir žinomesnės dykumos (Karakùmai, Gòbis ir t.t.), kyšuliai (Čeliùskino kyšulys, Kanāveralio kyšulys ir t.t.). Sąrašė esama ir istorinių pavadinimų (Burgùndija, Eladà, Transilva#nija, Til#žè, Spárta ir t.t.), rastas vienas biblinis pavadinimas (Betlie#jus). Išstudijavus priedą darosi aišku, kad žodynas labiau orientuotas į lietuvių, nors pratarinėje pridedama, kad juo „galės sėkmingai naudotis [...] ir asmenys, kalbantys angliškai, bet norintys susipažinti su lietuvių kalba, mokytis jos“.

DLPKŽ žodyno gale taip pat yra geografinių vardų sąrašas: *Geografiniai vardai / Noms géographiques*, pvz.: **Ádrijos jū#ra** *adj.* Adriatique, **Mėksika** Mexique *n.m.*, **Ronà** (*upė*) Rhône *n. m.* Nors šis sąrašas trumpesnis negu DLAKŽ (penki puslapiai), jame randama nemažai Europos ir pasaulio toponimų (**Hámburgas** Hambourg, **Afganistànas** Afghanistan *n. m.*, **Džakárta** Djakarta *n. f.*), hidronimų (**Senà** (*upė*) Seine *n. f.*, **El#bè** Elbe *n. f.*). Tačiau reiklesnis vartotojas galbūt pasigestų didesnės jų įvairovės, pvz., nėra Šiaurės Amerikos žemyno valstybių, tokių kaip Belizas, Kosta Rika, Nikaragva beikiai kurių Pietų Amerikos žemyno

valstybių (Surinamo, Gajanos), nors yra Bolivija, Venesuela ir pan. Visi lietuvių kalbapateikti geografiniai vardai sukirčiuoti, prie prancūziškų vietovardžių nurodoma kalbos dalis ir giminė, skaičius (daugiskaitiniams daiktavardžiams), o tai yra neabejotinai labai vertinga informacija žodyno vartotojui lietuviui, nes neretai tas pats vietovardis abiejose kalbose yra skirtingos giminės (pavyzdžiui, Briuselis prancūzų kalboje yra moteriškos giminės, o Meksika, atvirkščiai, vyriškos). Prie kai kurių vietovardžių taip pat patikslinama, ar tai yra upė, ar kalnas, ar miestas. Visa tai parodo, kad žodynas skirtas lietuviams, besimokantiems prancūzų kalbos. Tačiau jis taip pat gali būti naudingas neblogai lietuvių kalbą mokančiam prancūzakalbiui.

LNKŽ atskiru septynių puslapių sąrašu (621- 627 p.) pateikiami svarbiausi Lietuvos vietovardžiai: ežerai, miestai ir miesteliai, upės. Šalia jų pridamos santrumpos: mst., ms., ež, up., pvz., Bīržai (1) *ms.*, Kražan#tė (2) *up.* *Kelmės r.*, Salotas (1) *ež.* *Telšių raj.*, Žeime#lis (2) *mst.* *Pakruojo raj.* Įdomu, kad į šį išsamų sąrašą nepateko pagrindinis vietovardis Lietuva, nors antraštyne yra žodžiai lietuvis, -ė, lietuviškas, -a, lietuviškai. Visi vietovardžiai sukirčiuoti, šalia skliausteliuose pateikiamą ir kirčiuotė, tad naudotojas, jei jis išmano lietuvių kalbos kirčiavimą, žinos, kaip kirčiuoti ir kitus linksnius, ne tik vardininką.

Galvojant apie kitakalbius, besimokančius lietuvių kalbą, turbūt iš tiesų verta pridėti Lietuvos vietovardžių sąrašą. Tačiau gal tuomet būtų lygiai taip pat naudinga sudaryti analogišką sąrašą su svarbiausiais Norvegijos vietovardžiais, kurie būtų reikalingi lietuvių vartotojui. Juk žodynas pirmiausiai orientuotas į lietuvi, tad jam susipažinti su Norvegijos toponimais ir hidronimais būtų labai naudinga ir svarbu. Nepaisant svarbiausių Lietuvos vietovardžių sąrašo, vis dėlto leidinyje labai trūksta tradicinio pasaulio vietovardžių sąrašo, reikalingo tiek pasyviajam, tiek aktyviajam vartotojui.

LRKŽ visai nepateikia geografinių vardų priedo. Iš dalies geografiniai vardai integruoti į žodyno antraštinę kaip iliustracinių pavyzdžių dalis, pvz., Ne#muno basei#nas - бассейн реки Немана; Bėringo sąsiauris - Берингов пролив. Deja, tokių pavyzdžių nėra daug.

Derėtų pabrėžti, kad toks geografinių vardų pateikimo būdas po žodyno korpuso yra tradicinis, įprastas mūsų šalies vartotojui. Nors Lietuvoje niekada nebuvo atlikta tyrimų apie šių informacijos šaltinių teikimo patogumą vartotojams, galima spėti, jog jų rezultatas nelabai skirtųsi nuo apklausos, kurią atliko rusų mokslininkas Igoris Kudaševs. 233-ims respondentams rusams ir suomiams uždavus klausimą, ar pagrindinius užsienio kalbos sutrumpinimus bei toponimus reikėtų išskirti iš korpuso ir pateikti žodyno gale atskiru sąrašu, ar geriau juos būtų įtraukti į žodyno tekstą, dauguma rusų pasisakė už atskirus sąrašus, tuo tarpu kai dauguma suomių – prieš (Kudaševs 2007, 333). Mokslininkas šį faktą siejo su Rusijoje ir Suomijoje nusistovėjusiomis leksikografinėmis tradicijomis: Rusijoje (kaip ir Lietuvoje) tie priedai ne vieną dešimtmetį buvo išskiriami po žodyno korpuso, o Suomijoje – į jį integruojami (Melnikienė 2009:140-141).

Kai kurių anglakalbių tyrinėtojų nuomone, žodyno vartotojai psichologiškai nevienodai suvokia informaciją, išdėstytą prieš korpusą ir po jo. Pasak Betty Kirkpatrick, į megastruktūros dalis, esančias prieš korpusą, paprastai žiūrima kaip į būtinas sėkmingam darbui su žodynu. Tuo tarpu dalys, randamos po korpuso, veikiau laikomos „naudinga puošmena“, „balastu“. Taigi, šios autorės nuomone, yra kur kas daugiau tikimybės, jog žodyno adresatas perskaitys gramatikos apžvalgą, jei ji bus pateikta prieš korpusą, o ne po jo ^[3] (Cit. iš Кыдашев 2007, 335). Tačiau daugelis šiuolaikinių metaleksikografų (Landau 2001:149; Rey 2008:124; Marelo 1989:39; Berkov 2004:206; Kudashev 2007:333), aptardami žodynų pragmatikos problemas, teigia, kad juose pateikiamą papildoma informacija turėtų būti integruota į patį žodyno tekstą. Pasak Carlos Marelo, vartotojas arba randa tam tikrą informaciją prie jam reikalingo žodžio, arba jos nebeieško visai (Marelo 1989: 46).

Žodynų makrostruktūra

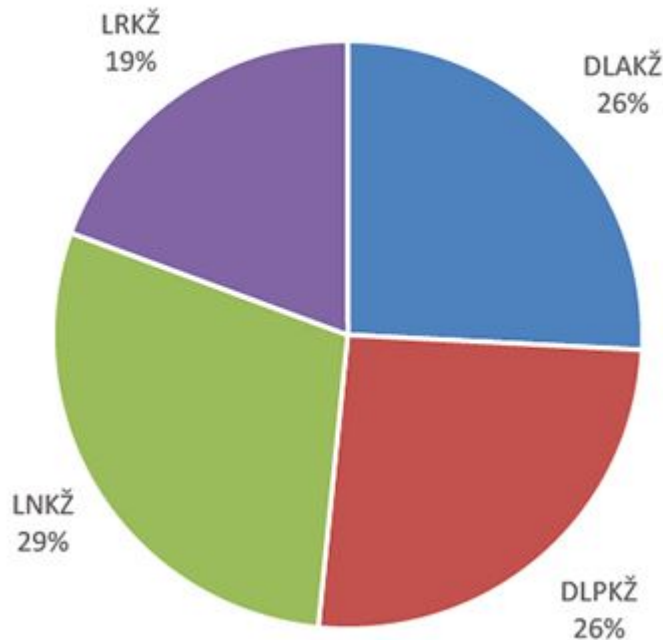
Sudarant dvikalbius žodynus labai svarbus procesas yra žodynų straipsnių kūrimas. Nuo to, koks pasirenkamas straipsnio modelis žodyne ir kokia žodžio forma pripažįstama jo antrašte, nuo leksikografinės medžiagos išdėstymo straipsnyje ir nuo jau galutinai parengtų straipsnių išdėstymo korpuse, t.y. nuo **makrostruktūros**, priklauso, pasak Melnikienės (Melnikienė 2009: 147), žodyno efektyvumas ir informacinis vertingumas. Tiriant **makrostruktūrą** nagrinėjama:

1. leksikos atrankos principai ir motyvai (kiek ir kokios rūšies medžiagos pateko į žodyną);
2. antraštinių žodžių pateikimo principai (kaip pateikiami žodyno straipsniai).

DLAKŽ lietuviški žodžiai nejungiami į grupes, o kiekvienas pateikiamas savarankiškai, atskirame žodyno straipsnyje ar straipsnelyje abėcėlės tvarka. DLPKŽ lemos taip pat išdėstomos abėcėlės tvarka. Tai leidžia vartotojams greitai surasti reikalingą žodį ir yra patogų sistemiškumo požiūriu. LNKŽ antraštiniai žodžiai dedami abėcėlės tvarka. Tame pačiame lizde pateikiami tik a) patys produktyviausi veiksmažodžių vediniai ir b) iš būdvardžių padaryti prieveiksmai, pvz., a) **aiškinti**, ~ **na**, ~ **no** vt ... **aiškinimas** . *sm* 1; b) **baltas** ~ **tà** *adj* 3 ... **baltai**# *adv* ... **baltumas** *sm* 2 (LNKŽ, p. 7).LRKŽ lemos jungiamos į lizdus. Nors, pasak Jakaitienės, žodžių pateikimas lizdais yra labai ekonomiškas, kyla abejonių, ar jis patogus. Pirma, kaip teigia Melnikienė, toks pateikimo būdas reikalauja iš leksikografo milžiniškų papildomų pastangų, susijusių su taisyklingu lizdų sudarymu. Antra, žodynų autoriai turėtų atsižvelgti į leksikografijos tradicijas, susiklosčiusias šalyje, kurioje funkcionuoja verčiamaoji kalba; trečia, lizdinę makrostruktūrą Hausmann'as vadina .mirtina nuodėme., nes ji .priskiria vartotojui gebėjimą atlikti semantinę analizę. (Melnikienė 2009: 176-177).

DLKŽ su pažyma *geogr.* buvo rasta 30 lemų. Pasirinktuose dvikalbiuose žodynuose tokios lemos pasiskirsto taip: daugiausia LNKŽ: 29., DLPKŽ ir DLAKŽ 26., o mažiausiai – LRKŽ – 19. (žr. skritulinę diagramą).

Lemos su pažyma *geogr.*

Žodynų mikrostruktūra

Mikrostruktūra– leksikografinio leidinio straipsnio struktūra. Straipsnyje pateikiama detali informacija apie lemą (gramatinė kategorija, fonologinė charakteristika, morfologija, vartojimo sritis ir stilistinis atspalvis), atskleidžiama jos semantika, įtraukiami vartojimo pavyzdžiai, sinonimai (Jakaitienė 2005: 36; Melnikienė 2009: 207). Tam tikrų kalbų žodynuose pateikiama ir rašyba. Didelės apimties vienakalbiuose žodynuose randamos beveik visos paminėtos straipsnio sandaros dalys. Dvikalbių žodynų tikslas yra pateikti vieną kalbės atitikmenį svetimoje kalboje, o ne aprašyti jos leksiką, tad jie struktūriniu požiūriu yra daug paprastesni. Dvikalbiuose žodynuose neaiškinama žodžių etimologija, filiacija ir semantizacija būna ne tokia išsami, esti mažiau vartojimo pavyzdžių.

Pasirinktų keturių žodynų mikrostruktūros apžvalgai pasirinktos 8 geografijos srities lemos: **basei#nas**, **pusia#ujas**, **ato#grąža**, **i#lanka**, **kyšuly#s**, **nerija#**, **są#siauris** ir **ma#rios**. DLKŽ elektroniniame variante prie visų jų yra pažyma *geogr.*

Paanalizuokime, kaip šios lemos pateikiamos dvikalbiuose žodynuose:

basei##n||as

DLAKŽ, DLPKŽ, LRKŽ prie šio žodžio nėra pažymos *geogr.*

Kyla klausimas, ką duotų tokia pažyma. Kadangi šis žodis yra daugiareikšmis, tai padėtų žodyno vartotojui kitakalbiui susiorientuoti, kokiomis reikšmėmis ir kokiose srityse žodis vartojamas, taigi tokia pažyma išties būtų naudinga. Anot DLAKŽ, pirmoji žodžio reikšmė yra upės baseinas (*upės b. river-básin* ['r#-]), jis vartojamas geologijos srityje (3 *geol. básin akmen#s a#nglių b. cóal- básin, cóalfield* [-fi:ld]), nors nenurodoma, kad žodis gali būti vartojamas ir geografijos srityje. Ketvirtoji reikšmė siejama su (vandens saugykla) *réservoir* ar [-zəvw#:]; (*upės, ežero*) *wátershéd*.

DLPKŽ, kaip ir DLAKŽ, nurodoma, kad žodis vartojamas geologijos srityje (3) *geol. .naudingų iškasenų sritis*): *anglies b. bassin houiller*). Nors nėra pažymos, kad jis galibūt vartojamas ir geografijos srityje, skliaustuose pateikiama informacija, kad tai yra 2) (upė su savo intakais) *bassin n. m.*, taigi geografinės žinios atsispindi semantizacijoje. Taip pat pasitelkiamas ir iliustracinis pavyzdys, susijęs su Prancūzijos realija – Luaros b. *bassin de la Loire*. Tokie pavyzdžiai yra labai naudingi ir reikalingi besimokantiems kalbos, nes parodo realią žodžio aplinką ir jo junglumo galimybes, tad juos būtinai reikėtų pateikti žodynų mikrostruktūroje.

LNKŽ prie antrosios reikšmės esama pažymos *geogr.:2. (geogr.) nèdbørsfelt -et =, nèdslagsområde -t -r Ne#muno b. Nemunas' nèdbørsfelt*. Pateikiamas atitikmuo ir vartosenos pavyzdys su lietuviška realija, kas yra labai svarbu besimokančiajam lietuvių kalbos.

LRKŽ nėra pažymos *geogr.*, tačiau nurodoma, kad lema vartojama įvairiomis reikšmėmis ir pateikiamas pavyzdys su lietuviška realija, kaip ir LNKŽ: бассейн; Ne#muno basei#nas бассейн реки Немана.

pusia#uj || as

Visuose keturiuose žodynuose ši lema pateikiama su pažyma *geogr.*

DLAKŽ ir LNKŽ yra tik atitikmuo: n 1 *geogr. equátor; (~o); 2. (geogr.) ekvátor [-ur]*: nepateikiant jokių vartosenos pavyzdžių, o tai neabejotinai menkina žodyno vertę.

DLPKŽ paaiškinama, kad tai yra šiaurę ir pietus skirianti linija *équateur n. m.; patei#kiama keletas vartosenos pavyzdžių: žemės, dangaus p. l'équateur terrestre, l'équateur céleste; p. yra išsidėstęs vienodu atstumu nuo ašigalių l'équateur est situé à égale distance des pôles*.

LRKŽ makrostruktūra yra lizdinė, tad irši lema pateikiama lemai *pusia#u || dienis (1) полдень (-дня) ~jas (1) 1. geogr. экватор* skirtame straipsnyje. Apie pateikimo lizdais trūkumus ir pranašumus jau kalbėta, belieka pridurti, kad labai abejotina, jog žodyno vartotojas ieškos lemos „pusiaujas“ prie lemos „pusiaudienis“. Tikėtina, kad jis šios lemos išvis neras.

ato#grąž#a

DLAKŽ, DLPKŽ, LNKŽ ši lema pateikiama su pažyma *geogr.*

DLAKŽ siūlo du trumpuspavyzdžius: *ato#grąž#a n 1 geogr., astr. trópic 2 (~os) pl. ~ų šalys the trópics; ~ų kli#matas trópicál clímate [...kla#-]*.

DLPKŽ šis žodis yra semantizuojamas: (Žemės pietų ar šiaurės platumos 23°27' lygiagretė) *tropique n. m.* Taip pat pateikiama keletas pavyzdžių: Vėžio a. (šiaurėpusrutulis) *le tropique du Cancer*

(hémisphère nord); Ožiaragio a. (pietų pusrutulis) le tropique du Capricorne (hémisphère sud); 2) dgs. (Žemės rutulio juosta tarp šių lygiagrečių): ~ų saulė le soleil des tropiques. Pirmieji du pavyzdžiai perteikia enciklopedinę informaciją ir ją paaiškina, o tai didina žodyno informatyvumą.

LNKŽ pateikiama daugiskaitos forma: ato#grązos ~ųsf pl lgeogr. tròpene[tru:-] (pl) su keletu trumpų vartosenos pavyzdžių: ~žų ju#osta tropestrøk -et =; ~žų augmenija# tropevegetasjon -en; ~žų kar#štis tropevarme -n; kelia#uti per# ~žas reise gjennom tropene.

LRKŽ nėra pažymos geogr. pateikiama pora trumpų pavyzdžių: ato#grąža (1) тропик ~inis (2), ~iškas (1) тропический ~iškas kar#štis тропическая жара.

DLAKŽ, LNKŽ ir LRKŽ pateiktuose vartosenos pavyzdžiuose enciklopedinės informacijos nesama.

i#lanka

DLAKŽ, LNKŽ, LRKŽ yra pažyma geogr.

DLAKŽ ši lema verčiama keliais atitikmenimis (i#lanka n 1 geogr. bay, bight; gulf; (siaura, gili) firth (ypač škot.), tačiau nėra jokių pavyzdžių, leidžiančių pamatyti šio žodžio vartoseną.

DLPKŽ, nors nėra pažymos geogr., tačiau pateikiama ir vartosenos pavyzdžių su trimis geografiniais pavadinimais, kas naudotojui yra labai svarbu: i#lank||a (1) golfe n. m.; Suomų, Meksikos i. le golfe de Finlande, du Mexique; Persų i. le golfe dit Persique (Arabique), le Golfe; Persų ~os nafta le pétrole du Golfe; ~ėlė baie n. f.

LNKŽ, kaip ir DLPKŽ, pateikiami pavyzdžiai su dviem geografiniais pavadinimais i#lanka ~kos sf. 1 geogr. vik -a (-en) -er, bukt -a (-en) -er, golf -en -er Pe#rsų i#. Den persiske bukt; Me#ksikos i#. Mexicogolfen; lai#vas i#šmetė in#karą ~koje bāten kastet anker i en vik.

LRKŽ pastebima atvirkščia tendencija – prie lemos pateikiama pažyma geogr. ir atitikmuo: i#lank#a (1) 1. geogr. залив бухта; jū#ros i. морской залив., tačiau vartosenos pavyzdys nepateikia jokios enciklopedinės informacijos, nors parodo leksinio junglumo galimybes: lai#vas ~oje nule#ido in#karą корабль бросил якорь в бухте.

kyšuly#s

DLAKŽ šiam žodžiui tik pateikiamas atitikmuo: 2 geogr. cape, headland [#hed-], prómontory.

DLPKŽ šis straipsnis yra kur kas informatyvesnis: jame, be prancūziško lemos atitikmens, vartotojui siūloma jos apibrėžtisbei vartosenos pavyzdžiai, tarp kurių yra geografinės informacijos suteikiantis žodžių junginys Gerosios Vilties k. le cap de Bonne Espérance: 2) geogr. (į vandens telkinį įsikišusi sausuma) cap n. m., (kalnuotas) promontoire n. m., géogr. bec n. m.; Gerosios Vilties k. le cap de Bonne Espérance; apiplaukti ~į dépasser, doubler un cap.

LNKŽ antraštyne apskritinėra šio žodžio.

LRKŽ pavyzdyjek. toli# išsiša#una i# jū#rą мыс далеко выступает в море parodoma reali žodžio aplinka ir jo junglumo galimybės.

DLAKŽ nurodo, kad tai yra geografijos srities žodis ir pateikia du atitikmenis: geogr. spit, neck (of land) tongue [t#ŋ] be vartosenos pavyzdžių.

DLPKŽ taip pat yra pažyma geogr., paaiškinimas, ką lema reiškia, ir pavyzdys su lietuviška realija: (2) geogr. (smėlio juosta, vienu galu susijungusi su krantu) cordon littoral; Kuršių n. le littoral de Courlande. Šiame žodyne enciklopediškumą stengiamasi įtvirtinti vartojimo pavyzdžiais.

LNKŽ taip pat yra pažymageogr., atitikmuo ir pavyzdys: tänge -n – r, ländtunge -a(-n) -r n. a#tskiria į#lanką nuo# jų#ros landtunga skiller bukta fra havet.

LRKŽ nėra jokių pavyzdžių, nors nurodoma, kad tai geografinis terminas: geogr. коса пересыпь (-и).

są#siauris

DLAKŽ yra pažyma geogr., pateikiamas lemos atitikmuo (strait(s) (pl) sound) be pavyzdžių.

DLPKŽ, nors nepažymima, kad tai geografijos srities žodis, pavyzdžiose yra geografinių pavadinimų: détroit n. m.; Gibraltaro, Bosforo s. détroit de Gibraltar, du Bosphore.

LNKŽ pažymima, kad tai yra geografijos srities žodis: są#siauris ~io sm 1 geogr. sund -et =, strėde -t -r. Pavyzdyje matoma žodžio aplinka ir jo junglumo galimybės (~ripe#rplaukti ke#ltu ta ferje over sundet)

LRKŽ, kaip ir DLPKŽ, nėra pažymos geogr., bet pavyzdyje yra geografinis pavadinimas: пролив; Beringo s. Берингов пролив.

ma#r || ios

DLAKŽ yra pažyma geogr., bet nėra pavyzdžių n pl 1 sea sg. 2 geogr. lagóon sg; lánd-lòcked bay sg.

DLPKŽ nurodoma, kad lema yra geografijos srities, ji paaiškinama, o pavyzdyje atspindi lietuviška realija: 2) geogr. (įlanka, nerijos atskirta nuo jūros) lagune n. f.; Kuršių m. lagune de Courlande

LNKŽ nėra pažymos geogr. Pateikiami pavyzdžiai, parodantys žodžio junglumą bei perkeltinę reikšmę: 1. hav -et =, sjø -en (sg) ~rių kran#tas kyst -en -er; lai#vas plau#kia per# ~ria#s båtén seiler på havet 2. (daugybė) hav -et = m. žmonių# et hav av mennesker; turiu# ~ria#s lai#ko jeg har et hav av tid.

LRKŽ pažymageogr. pateikiama prie antrosios reikšmės (1. (jūra) море; 2. geogr. рафф;). Pavyzdys (рафф; ma#rių smė#lis раффовый песок) neatrodo esąs itin informatyvus.

Išvados

Išanalizavus keturis dvikalbius žodynus, kuriuose lietuvių kalba yra pagrandinė, prieita šių išvadų:

1. Pasaulio geografinių vardų sąrašai pateikiami dviejuose žodynuose: DLAKŽ ir DLPKŽ, LNKŽ po korpuso pateikiamas svarbiausių Lietuvos vietovardžių sąrašas, kurį derėtų papildyti svarbiausiais tiek Norvegijos, tiek pasaulio

- vietovardžiais. LRKŽ geografinių vardų sąrašo nėra, tačiau dalis geografinės informacijos pateikiama kaip iliustraciniai pavyzdžiai.
2. Vis dėl to naujai sudaromuose žodynuose enciklopedines žinias derėtų integruoti į patį žodyno antraštinę, kad vartotojui nereiktų informacijos ieškoti žodyno gale esančiuose prieduose. Ši tendencija pastaraisiais metais ryškėja Vakarų leksikografijoje.
 3. Daugiausia leimų su pažyma geogr. pateikiama LNKŽ –29 %, DLAKŽ ir DLPKŽ – 26 %, o LRKŽ – 19 %. Manytina, kad ši pažyma yra labai naudinga, nes padeda vartotojui lengviau orientuotis, ypač tais atvejais, kai tas pats žodis yra vartojamas keliose srityse.
 4. DLPKŽ, LNKŽ, iš dalies – LRKŽ informatyvumą ypač sustiprina vartosenos pavyzdžiai, atskleidžiantys su geografinėmis realijomis susijusios leksikos junglumo galimybes.

Literatūra

- BURKHANOV, I., 1999. Linguistic foundations of ideography: semantic analysis and ideographic dictionaries. Rzeszów: WSP.
- GAKV. G., 1988. Typologie des moyens de presentation de l'information extralinguistique dans un dictionnaire de langue. 47-52 Prieiga internete: [http://www.euralex.org/elix_proceedings/Euralex1988/010_Vladimir%20G.%20Gak%20\(Moscow\)%20%20Typologie%20des%20moyens%20de%20presentation%20de%20linformation%20extralinguis.pdf](http://www.euralex.org/elix_proceedings/Euralex1988/010_Vladimir%20G.%20Gak%20(Moscow)%20%20Typologie%20des%20moyens%20de%20presentation%20de%20linformation%20extralinguis.pdf). [Žiūrėta 2019-11-20]
- HARTMANN, R. R. K., JAMES, G., 1998. Dictionary of Lexicography. London, New York: Routledge.
- HARTMANN, R. R. K., 2001. Teaching and researching Lexicography (Applied Linguistics in Action). Harlow: Longman-Pearson Education.
- JAKAITIENĖ, E., 2005. Leksikografija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- KIEFER, F., 1998. Linguistic, Conceptual and Encyclopedic Knowledge: Some Implications form Lexicography. Prieiga internete: http://www.euralex.org/elix_proceedings/Euralex1988/005_Ferenc_Kiefer_Linguistic,%20Conceptual%20and%20Encyclopedic%20Knowledge%20-%20Some%20Implications%20for%20Lexicography.pdf. [Žiūrėta 2019-08-11]
- KIRKNESS, A., 2004. Lexicography. In: Davies, A., & Elder, C. (Eds). The Handbook of Applied Linguistics. Blackwell Publishing Ltd, 2004, p. 60.
- LANDAU, Sidney I., 2001. Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography. Cambridge University Press.
- MARELLO, C., 1989. Dizionari bilingui con schede sui dizionari italiani per francese, inglese, spagnolo, tedesco. Bologna: Zanichelli.
- MELNIKIENĖ, D., 2009. Dvikalbiai žodynai Lietuvoje: megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros ypatumai. Vilnius: VU leidykla.

- REY, A., 2008. De l'artisanat des dictionnaires à une science du mot, Paris: Armand Collin.
- SKYBINA V., BYTKO N., 2015. Encyclopedic definitions in language dictionaries – a treasury of culture. In Logos et Littera: Interdisciplinary Approaches to Text. University of Montenegro, 28-44.
- WNEK P., BENDORAITYTĖ-VNEK B., 2012. Encyclopedic and linguistic information in dictionaries. In Daugiakalbystės tyrimai. Mokslinių straipsnių rinkinys VDU, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, p. 82-89.
- ZGUSTA, L., 1971. Manual of Lexicography, La Haye, Mouton.
- БЕРКОВ, В. П., 2004. Двухязычная лексикография. Москва: Астрель.
- ГАК, В.Г., 1977. Сопоставительная лексикология. (На материале французского и русского языков). Москва: Международные отношения.
- КУДАШЕВ, И., 2007. Проектирование переводческих словарей специальной лексики. Helsinki: Helsinki University Translation Studies Monographs 3.

Šaltiniai

- BINGELIENĖ, R., 2014. Kad nepritrūktų žodžių (I, II dalys). Vilnius, Vilniaus universitetas.
- DLAKŽ2006 – Piesarskas B. Didysis lietuvių–anglų kalbų žodynas. Vilnius: Žodynas.
- DLKŽe2012 – Keinys S. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 7 leidimas.
- DLPKŽ2012 – Melnikienė D. Didysis lietuvių–prancūzų kalbų žodynas. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius; In Re.
- LNKŽ2016 – Jakaitienė E., Berg-Olsen S. Lietuvių–norvegų kalbų žodynas. Vilnius: Baltos lankos.
- LRKŽ 2015 – Lyberis A. Lietuvių–rusų kalbų žodynas. Vilnius: Žodynas.

Notes

- [1] Morris, Edward Ellis. Austral English: A Dictionary of Australasian Words, Phrases and Usages, with those aboriginal-Australian and Maori words which have become incorporated in the language and the commoner scientific words that have had their origin in Australasia. London, New York: Macmillan. 1898.
- [2] Yule, Henry, and Burnell, Arthur Coke. Hobson-Jobson: being a glossary of Anglo-India colloquial words and phrases, and of kindred terms, etymological, historical, geographical and discursive. London: Murray, 1886.
- [3] Cit. iš. Кудашев 2007, 335.

Información adicional

Aušra Valančiauskienė: yra Vilniaus universiteto, Filologijos fakulteto, Taikomosios kalbotyros instituto, Lituanistinių studijų katedros jaunesnioji asistentė. Šiuo metu studijuoja Lietuvių kalbos instituto (Vytauto Didžiojo universiteto su Klaipėdos universitetu, Šiaulių

universitetu ir Lietuvių kalbos institutu) Filologijos mokslo krypties doktorantūroje.